

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

РАХІМ АМІР ХУССЕЙН

УДК: 316:613.8]-029.1:28(043.3)

**«ДУХОВНА МЕДИЦИНА» АБУ БАКРА АР-РАЗІ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Автореферат
кваліфікаційної наукової праці на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Одеса – 2021

Кваліфікаційною науковою працею є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник

доктор філософських наук, професор
Голубович Інна Володимирівна,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова,
завідувач кафедри філософії.

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, професор
Єршова-Бабенко Ірина Вікторівна,
Міжнародний гуманітарний університет,
професор кафедри мистецтвознавства та
загальногуманітарних дисциплін;

доктор філософських наук, доцент
Висоцька Ольга Євгенівна
Дніпровська академія неперервної освіти
завідувач кафедри філософії.

Захист відбудеться «12» травня 2021 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.02 при Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 74.

З кваліфікаційною науковою працею можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розіслано «9» квітня 2021 року.

Автореферат розміщено на сайті <http://www.pdpu.edu.ua>.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. Ф. Цибра

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Соціально-філософські смисли філософії і духовно-інтелектуальної традиції середньовічного Сходу, періоду найвищого розквіту цієї культури, залишаються багато в чому непрочитаними. Її історію глибоко досліджують, реконструюють, інтерпретують переважно історики східної і арабо-мусульманської філософії – достатньо ексклюзивної, елітарної ланки історико-філософської науки. Історія філософії східного і арабо-мусульманського Середньовіччя часто сприймається як архів, а її відтворення – як археологія (навіть не в сенсі М. Фуко, але в достатньо традиційному значенні). Актуальним і нагальним є завдання живої реактуалізації, справжньої зустрічі з цією традицією, коли смисли і зміст арабо-мусульманського Сходу зможуть вступити в істинно діалогічні, драматичні й непередбачувані відношення зі смислами, змістами, викликами й запитамі сучасної західної культури, її сьогоденного соціального буття, становлення громадянського суспільства України.

Саме тому величезний інтерес представляє творча спадщина видатного персидського вченого-енциклопедиста, лікаря, теоретика медицини, філософа Абу Бакра ар-Разі (865 – 925 рр.). Реактуалізація його проєкту «Духовної медицини», виявлення її універсальних загальнолюдських гуманістичних смислів буде сприяти розвитку сучасної філософії медицини та становленню біоетичної парадигми в Україні та світі, усталеному діалогу з цією тематики з мусульманською спільнотою, вплив якої на сучасні соціокультурні та політичні процеси стрімко зростає. Радикальна всесвітня медикалізація соціуму та публічної сфери в епоху пандемії COVID-19, граничні для людської природи режими біовлади та біополітики сьогодення суттєво посилюють нагальну актуальність звернення до ідей, концептів, проєктів та практик, які реалізують усталений, оптимальний гармонійний зв'язок медицини та суспільного управління, регуляції усіх сфер життя. А саме такий гармонійний синтез медицини, лікування тіла та душі, з одного боку, соціального устрою та контролю, з іншого, пропонує персидський інтелектуал Середньовіччя, який розробив цілий комплекс вправ «духовної медицини», що гармонійно єднають усі рівні існування людини – тілесний, духовно-душевний, інтелектуальний, соціальний тощо. Ці рекомендації постають вкрай необхідними сучасній людині з її «розірваною» свідомістю, втратою відчуття соціальності та внутрішньої єдності. В сучасній ситуації всесвітньої пандемії та сплеску як здавалось людству подоланих та зовсім нових масових хвороб необхідно згадати, що саме Абу Бакр ар-Разі одним із перших у світі розробив методи медично-соціальної протидії епідеміям загрозливих інфекційних захворювань.

З урахуванням вищезазначених чинників, важливим є **наукове завдання** здійснення соціально-філософського аналізу проєкту «Духовної медицини» видатного персидського мислителя Середньовіччя Абу Бакра ар-Разі в сучасних цивілізаційних контекстах.

Зв'язок роботи з науковими програмами і темами. Дисертація виконана у межах тем НДР кафедри філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова «Дослідження філософсько-методологічних, культурологічних та теоретико-системних аспектів знання та пізнання» (номер держреєстрації 011U005724, наказ ОНУ імені І. І. Мечникова від 13.05.11 р. № 1268-18), «Дослідження процесів інтеграції й диференціації в сучасному науковому та філософському знанні» (номер держреєстрації 0117U004073, наказ ОНУ імені І. І. Мечникова від 13.12.2016 р. № 3217-18), а також теми НДР кафедри філософії та біоетики Одеського національного медичного університету «Постнекласична наукова парадигма: методологічні засади та концептуальні моделі» (№ держреєстрації 0116U001760).

Метою дослідження є здійснення соціально-філософського аналізу проєкту «Духовної медицини» Абу Бакра ар-Разі та експлікація «духовної медицини» як соціокультурної універсалії в сучасних цивілізаційних контекстах, виявлення загальнолюдських гуманістичних смислів цього комплексу ідей.

Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких дослідницьких *завдань*:

- проаналізувати потенціал джерельної бази дослідження, систематизувати та класифікувати основний корпус наукових праць за темою, з'ясувати стан її наукової розробки;

- окреслити концептуально-методологічні підходи, методи та уточнити понятійно-категоріальний апарат дослідження;

- представити жанр «духовної медицини», розроблений в арабомусульманській культурі та філософії Середньовіччя, як соціокультурну універсалію і загальноцивілізаційний інваріант, релевантний відповідним концептам в європейській традиції – «духовні справи», «турбота/піклування про себе», “*medicina mentis*” тощо;

- реконструювати інтелектуально-біографічний та ситуаційно-історичний контексти створення «Духовної медицини» Абу Бакра ар-Разі;

- охарактеризувати архітектуру, зміст та структуру трактату «Духовна медицина», експлікувати та актуалізувати його соціально-філософські смисли,

- розглянути «духовну медицину» як соціальне замовлення влади і суспільства на формування «розумної людини» та ідеального громадянина;

- визначити соціокомунікативні аспекти вчення Абу Бакра ар-Разі про чесноти та пороки;

- обґрунтувати праксеологічний базис реактуалізації проєкту «духовної медицини» в сучасних соціальних та цивілізаційних реаліях України та світу, а також в аспекті радикальної медикалізації соціального життя та публічної сфери в умовах пандемії COVID-19;

- розкрити значення вчення про «духовну медицину» в її соціально-філософському вимірі для формування біоетичної парадигми, поширення та

удосконалення сучасних візій та практик інтеркультурної медицини, холістичної філософії здоров'я, медичної аксіології, соціальної екології тощо.

Об'єктом дослідження є проєкт «Духовної медицини» видатного філософа та медика Східного Середньовіччя Абу Бакра ар-Разі.

Предметом цієї роботи є соціально-філософські смисли проєкту «Духовної медицини» Абу Бакра ар-Разі, його загальнолюдські універсальні виміри та перспективи реактуалізації на сучасному етапі соціального та цивілізаційного розвитку.

Методи дослідження. Світоглядна та теоретико-методологічна настанова нашої роботи – це гуманізм як ідейна основа всієї світової культури, що стверджує цінність людини для суспільства й держави. Методологічним орієнтиром дослідження постає «арабський гуманізм», складовою якого є базові засади арабо-мусульманської філософії, яка була орієнтована на греко-елліністичні традиції, світську культуру, гостру полеміку з жорсткою релігійно-догматичною ідеологією. Мусульманські філософи зуміли поєднати античну філософську традицію з ісламом, в результаті чого виникла течія аль-фальсафа, її особливість – прагнення за допомогою філософії відповісти на практичні запити суспільства. Тому засади «арабського гуманізму» та аль-фальсафа, на які спирається це дослідження, дозволяють суттєво посилити його соціально-філософську спрямованість. Ще одна концептуальна настанова роботи – антропологізм, антропологічна інтенційність, що дозволяє досліджувати основну проблему, на якій зосереджувалася увага середньовічної ісламської філософії, – формування розумної, духовно активної, моральної і досконалої людини. Концептуальною засадою для експлікації та реактуалізації соціально-філософських смислів і морально-ціннісних основ проєкту «духовної медицини» в сучасних умовах є теорія комунікації як основа соціальних перетворень постмодерної доби О. Є. Висоцької.

Вибір конкретних методів зумовлений змістом дослідження і послідовністю розв'язуваних завдань у відповідності до обраних теоретико-методологічних засад, серед яких найбільш суттєві: компаративістський підхід, що базується на уявленні про універсалізм світової культури та врахуванні цивілізаційно-культурних відмінностей і розмаїття (в контексті нашої роботи суттєвим стало порівняння засад європейського Відродження та «Мусульманського Ренесансу»); герменевтико-текстологічний підхід, методи філософської герменевтики (експлікація соціально-філософських складових трактату «Духовна медицина» на підставі аналізу його архітектоніки та змісту; біографічний підхід, який застосовано для реконструкції інтелектуальної біографії Абу-Бакр ар-Разі на фоні тлі епохи (І. В. Голубович, В. І. Менжулін); синергетичний (соціо- та психосинергетичний) підходи, які допомагають реактуалізувати соціально-філософські запити та смисли «Духовної медицини» як соціокультурної універсалії, що є невід'ємною від процесів самоорганізації соціуму та індивіда, а також концептуально осмислити складність природи людини у

взаємодії її біологічної, соціальної, духовної складових (І. В. Єршова-Бабенко, І. М. Предборська); стратегія багатомірного мислення, що дозволяє утримувати в єдиному полі дослідження різні виміри людського буття, їхню ієрархічність, інтегральність та інтервальність (Л. М. Богата). Прийоми аналізу й синтезу, індукції та дедукції використовувалися впродовж усього дослідження для з'ясування природи феномена «духовної медицини» та його особливостей в умовах глобалізаційних викликів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше в соціально-філософському ракурсі представлені сутність та зміст ідейного комплексу (проєкту) «Духовної медицини» видатного персидського мислителя, медика, вченого-енциклопедиста Абу Бакра ар-Разі.

Вперше:

- виділені у комплексному вигляді соціально-філософські складові «Духовної медицини» Абу Бакра ар-Разі;
- єдність ідей «духовної медицини» представлена як соціокультурна універсалія, цивілізаційний інваріант, який має позачасове загальнолюдське значення і повинен бути відроджений та активно впроваджений у життя в сучасних умовах;
- визначені перспективи збагачення ідеями та практиками холістичного проєкту «Духовної медицини» сучасної філософії здоров'я (фізичного, психічного, духовного, соціального), біоетичної парадигми, філософії здоров'я, інтеркультурної медицини, медичної аксіології, соціальної екології тощо.

Дістало подальшого розвитку:

- розуміння сутності арабо-мусульманської філософії здоров'я та ісламської біоетики, їхніх аксіологічних засад, в тому числі, принцип «хіфз аль-навс» (захист та збереження життя);
- реконструкція інтелектуальної біографії Абу Бакра-ар Разі на тлі плеяди арабських інтелектуалів-універсалів (учених-енциклопедистів, філософів та медиків) «золотого віку» східного Середньовіччя;
- визначення принципів гармонійної взаємодії інтелектуалів та влади в арабо-мусульманському світі в епоху Мусульманського Відродження, шляхів реактуалізації цих принципів для досягнення соціальної рівноваги, сталого та прогресивного розвитку сучасного соціуму на усіх його рівнях (індивід – спільнота (міська спільнота) – суспільство в цілому – глобальний соціальний універсум);
- напрямки соціально-філософського аналізу цінності здоров'я в сучасному техногенному світі в ситуації пандемії COVID-19 та глобальної медикалізації публічної сфери, соціального та індивідуального життя;
- стратегії порівняльного аналізу феномену здоров'я в різних культурно-історичних та цивілізаційних контекстах.

Уточнено:

- параметри компаративного аналізу ісламської та християнської релігійних парадигм, арабської та української культурної традицій та форм

соціального життя за критеріями логічно-сміслових та змістовно-концептуальних особливостей різних культур, спільностей та відмінностей типів досвіду (філософського, релігійного, містичного, наукового, повсякденного тощо);

- розуміння універсального суспільного «трикутника» (тріади) арабо-мусульманської культури: вчений-інтелектуал (радник) – соціальні спільноти (сектори суспільства) – правитель (який оточує себе радниками-інтелектуалами);

- архітектоніку, зміст та структуру трактату «Духовна медицина» як соціального замовлення на формування «розумної людини» та ідеального громадянина; соціокомунікативні аспекти вчення Абу Бакра ар-Разі про чесноти та пороки людини;

- сучасні візії та практики холістичної філософії здоров'я, інтеркультурної медицини, біоетичної парадигми, медичної аксіології, соціальної екології тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані державними органами та громадськими організаціями у процесі вироблення культурної та гуманітарної політики в публічній сфері, в системі охорони здоров'я, захисту прав та гідності людини. Фактичний матеріал та узагальнення, сформульовані у висновках, можуть бути застосовані для підготовки навчальних лекційних курсів і спецкурсів з філософії, соціальної філософії, філософії арабо-мусульманського світу, філософії здоров'я, етики, біоетики, медичної етики, соціальної екології, теорії міжкультурної комунікації тощо. Результати дисертаційного дослідження мають практичне значення для викладання філософсько-гуманітарних дисциплін іноземним студентам з країн Сходу, які навчаються в українських закладах вищої освіти для сприяння міжкультурній комунікації, діалогу соціокультурних традицій, ціннісних орієнтацій, уявлень про моделі здорового та досконалого способу життя. Положення кваліфікаційної роботи, які було представлено, можуть використовуватися для розробки стратегії розвитку соціальної, гуманітарної, біоетичної експертизи та аналітики в Україні.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є результатом самостійної дослідницької роботи здобувача. Висновки, узагальнення й положення наукової новизни сформульовані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження обговорювалися на методологічних семінарах та засіданнях кафедри філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, кафедри філософії та біоетики Одеського національного медичного університету, кафедри філософії соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Апробація матеріалів роботи здійснювалася під час

виступів на міжнародних та загальноукраїнських конференціях: щорічній звітній конференції професорсько-викладацького складу та аспірантів ОНУ імені І. І. Мечникова (2016-2017 рр.), III Інтернет-конференції студентів, аспірантів та молодих науковців «Суспільство, культура, особистість у сучасному світі» (м. Луцьк, 2016 р.), Науковому семінарі «Мислення та свобода в людському бутті» (Університет Рапарін, м. Раньє, Ірак, Іракський Курдістан, 2016 р.), XVIII міжнародній науковій конференції «Про природу сміху» (м. Одеса, 2018 р.), VIII Науковому симпозиумі з міжнародною участю «Філософські засади медичної теорії та практики» (м. Київ, 2018 р.), науковій інтернет-конференції «Людина як цілісність: філософсько-методологічні, соматичні та соціально-психологічні аспекти здоров'я» (м. Одеса, 2018 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Репрезентація міста в культурних, історичних та соціальних практиках» (м. Одеса, 2019 р.).

Публікації. Загальний зміст та висновки кваліфікаційного дослідження відображені в 11 публікаціях без співавторів. У тому числі – 5 статей у спеціалізованих фахових виданнях, зареєстрованих МОН України; 1 – у наукометричному виданні за фахом; 5 – матеріали конференцій.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Структура та обсяг дисертації зумовлені метою та завданнями дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків і списку використаних джерел (338 найменувань). Обсяг рукопису становить 220 сторінок (з них 220 сторінок основного тексту).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність досліджуваної проблематики, її зв'язок з науково-дослідними програмами, планами, темами; визначаються мета, завдання, теоретико-методологічні засади та методи дослідження; розкрито й деталізовано новизну і практичну значущість отриманих результатів, продемонстровано їхню апробацію, наведено структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі **«Теоретико-методологічні засади соціально-філософського аналізу «Духовної медицини» Абу Бакра ар-Разі»** систематизоване широке коло джерел та літератури міждисциплінарного характеру, представлена методологічна база та конкретні методи, визначені соціально-філософські виміри і складові дослідження.

В першому підрозділі **«Філософська спадщина Абу Бакра ар-Разі в контексті «Мусульманського Ренесансу» («Ірано-Центральноазіатського Відродження») та сучасних тенденцій цивілізаційного розвитку»** здійснена систематизація джерельної бази за п'ятьма змістовними напрямками: публікації, які присвячені життю та творчості видатного мислителя та вченого-енциклопедиста (П. Адамсон, Р. Валзер, Х. Волфсон, М. Диноршоев, З. Джалилов, Н. Джураєва, Х. Додіходоев,

А. Ікбал, І. Карімов, П. Краус, Т. Мардонов, Дж. Матилла, М. Мирбобоев, М. Муїн, М. Наджамаді, А. Партав, Д. Санаа Хадр, С. Хайдарова, Д. Халід Аль-Харбі, А. Хікмат, П. Шад, А. Шамолов, М. Шариф та ін.); історико-філософські дослідження арабо-мусульманської філософії Середньовіччя та сучасності (Д. Блек, О. Борисова, М. Кирюшко, О. Книш, І. Лапідус, О. Лімен, Дж. Монтгомері, М. Лубська, Ф. Нофал, А. Сагадеев, А. Смірнов, Л. Сулейманова, А. Ухтомський, М. Фахрі, Р. Франк, О. Фролова, Х. Ханафі, А. Ціпко, О. Шокало, Дж. Еспозіто, М. Якубович, О. Ярош та ін.); література, яка присвячена феномену Східного Відродження, Мусульманського Ренесансу, його плідному впливу на Європу та гострим сучасним дискусіям навколо цього феномена (Д. Бартельс, Ф. Бютген, С. Гугенайм, З. Джалилов, Р. Коллінз, А. Корбен, А. де Лібер, А. Мец, М. Рашед, І. Розье-Катак, І. Саліх, С.-Ф. Старр та ін.); філософські та соціально-філософські тексти сучасних зарубіжних та українських учених, які створюють загальні соціокультурні та цивілізаційні рамки дослідження (Л. Бевзенко, Є. Бистрицький, Л. Богата, Є. Борінштейн, О. Висоцька, Ю. Габермас, О. Гомілко, І. Голубович, Ж. Дюмазедье, І. Єршова-Бабенко, О. Кирилук, М. Колінько, Т. Лютий, М. Препотенська, С. Пролеєв, С. Секундант, В. Табачковський, Ч. Тейлор, Ф. Тихомірова, І. Шамша та ін.); обрані публікації з філософії медицини та біоетики, які створюють ситуацію полікультурного діалогу через століття щодо проблем здоров'я, холістичної медицини, загроз медикалізації суспільного життя (С. Вековшиніна, В. Войно-Ясинецький (св. Лука), В. Запорожан, В. Копа, В. Кулініченко, В. Москаленко, В.-Р. Потер, С. Пустовіт, І. Шармін, Ю. Шевченко, О. Шестерікова, В. Ханжи, Ю. Ходанич та ін.). Така систематизація джерел та літератури дозволила встановити соціально-філософські пріоритети дисертаційного дослідження.

Другий підрозділ *«Теоретико-методологічні засади соціально-філософського дослідження «Духовної медицини» Абу Бакра ар-Разі»* окреслює головні концептуальні орієнтири та методологічний інструментарій дослідження. Йому найбільш релевантна версія компаративістського підходу, яка зіставляє міжцивілізаційні основи логіки смислу, стратегії організації смислового простору (А. Смірнов, М. Якубович) і сприяє репрезентації «Духовної медицини» як однієї з базових інтуїцій та смислових структур арабської культури, що може бути співвіднесеною з відповідними смисловими структурами культури європейської. Це дисертаційне дослідження спирається на підхід українського арабіста М. Якубовича, який визначає імпліцитну наявність спільних логіко-смислових та змістовно-концептуальних паралелей між українською та арабською філософськими традиціями. Визначений один з головних концептів роботи «арабський розум» (Аль-Джабірі), в основі якого – уявлення про субстанцію мислення («фікр»), що притаманна усім сферам життя, релігії, моралі, соціально-політичним феноменам. Цей узагальнений тип розуму як епістемологічний базис арабської культури порівнюється з «розумом грецьким» та «сучасним

європейським розумом». Саме лікування і виховання стриманості розуму, його гармонізація є найсуттєвішим завданням «Духовної медицини», яка в цьому контексті порівнюється з європейським концептом Нового часу «*medicina mentis*». Зіставлення цих концептів на рівні епістемологічних базисів культур виявляє їх соціально-філософські смисли: спрямованість на виховання «розумної» людини – досконалого члена суспільства, громадянина, відповідального за спільне благо.

В третьому підрозділі **«Соціально-філософські виміри та складові дослідження: «духовна медицина» як соціокультурна й цивілізаційна універсалія»** систематизовані та представлені як єдиний комплекс соціально-філософські складові дослідження обраного феномена. Первинна, онтологічна підвалина – соціальне буття як таке у порівнянні західної та східної традицій. На цьому рівні акцентується базисна повага та довіра до влади/правителя в арабській культурі як умова можливості створення серії творів у жанрі «Духовної медицини». В традиції Київської світоглядно-онтологічної школи обрано соціально-філософську, цивілізаційну, політичну («полісну») оптику, що передбачає повагу до локальних форм життя, національно-етнічних культурних форм, до «фундаментального права на свій голос у колективному всесвітньому ансамблі спілкування» (Є. Бистрицький). Саме в цій антиглобалістській оптиці можливе повноцінне засвоєння східної моделі «Духовної медицини». Застосовані сучасні теорії «публічної сфери» (Ч. Тейлор, Ю. Габермас та ін.) для розуміння специфіки ісламської соціальності та публічності (у версії українського філософа-сходознавця О. Яроша), для реактуалізації проекту «Духовної медицини» в сучасному публічному просторі, ідей соціального порядку («хисба») в ісламському світі, де «хвороба», «хвора душа» є ознаками «хвороби» соціального організму, відсутності соціальних чеснот. Екоантропоцентрична комунікативна етико-ціннісна модель (О. Висоцька) застосовується для залучення східної «Духовної медицини» в полікультурний діалог, в обґрунтування оновленої ієрархії цінностей для ХХІ ст. «Духовна медицина» представлена в роботі як цивілізаційна універсалія, соціокультурний інваріант, що перегукується з європейськими культурними інваріантами «духовних вправ», «турботи про себе», “*medicina mentis*” тощо. В їх основі – світоглядні граничні категорії «життя», «смерті», «безсмертя» (О. Кирилюк). На підставі цих теоретичних припущень у підрозділі розглядаються твори середньовічних ісламських філософів з назвою «Духовна медицина» Аль-Кінді, Абу аль-Фараджа Ібн аль-Джаузі, Абу Ісхака Ібрахіма аш-Ширазі, а також жанр «адаб» (популяризація здорового способу життя в легкій повчальній формі).

У другому розділі **«Духовна медицина» Абу Бакра ар-Разі в соціокультурних вимірах ісламської цивілізації (контекст міжкультурного діалогу)»** багатогранна творчість видатного вченого енциклопедиста розглядається на трьох рівнях: інтелектуально-біографічному (із залученням ресурсу філософської теоретичної біографістики (І. Голубович, В. Менжулін); соціально-політичному

(реконструкція історичної ситуації епохи); цивілізаційному (Мусульманське Відродження та сучасні дискусії навколо цього феномена)

Перший підрозділ другого розділу *«Мусульманський Ренесанс» (Ірано-Центральноазійське Відродження): соціально-типологічні й цивілізаційні акценти «перерваного проєкту»* присвячений аналізу рис соціокультурного вибуху IX-X ст., який отримав відповідну назву в європейській науковій думці (А. Мец). Йдеться про розвиток математичного та природничо-наукового знання, розквіт філософських шкіл та гостру й плідну полеміку між ними; формування плеяди мислителів-універсалів Сходу («століття ерудитів» – Ібн Сіна, Ал-Фарабі, Ар-Разі та ін.); становлення філософії як особливої форми суспільної свідомості й суттєвого культурного чинника; розвиток раціоналізму в полеміці з ортодоксальним ісламом. Інтелектуали працюють у містах, де створені величезні академічні й інтелектуальні центри, бібліотеки та архіви (Будинок Мудрості (Байт аль-Хікма) в Багдаді). Урбаністичний характер класичної арабо-мусульманської культури визначає її соціальну специфіку. Підкреслено, що інтелектуальна історія регіону – це й історія багатих і могутніх покровителів, заступництво мудрецам було одним із обов'язків, який пов'язаний з високим саном. Саме медицина стала однією з найпоширеніших форм соціальної реалізації інтелектуальної діяльності, професійною основою кар'єри інтелектуала, його взаємин з владою. Виділені риси узагальнюють «культурний капітал» (Р. Колінз) «Золотого віку», «перерваного проєкту» цивілізації Сходу.

Розглядається дві протилежні позиції, поширені сьогодні в публічному та науковому просторі: а) гуманізм європейського Відродження був би неможливий без раннього розквіту філософських досліджень у мусульманській культурі; б) заперечення ролі мусульманської культури в становленні європейської цивілізації (С. Гугенайм). Постає Абу Бакра ар-Разі (латинізоване ім'я «Разес», порівняння – «Арабський Гален») опинилась у центрі дискусій щодо встановлення культурної та цивілізаційної субординації між ісламським та європейським світами.

Другий підрозділ *«Ситуаційно-історичний та інтелектуально-біографічний контексти створення «Духовної медицини» Абу Бакра ар-Разі»* систематизує нечисленні свідчення про життя та творчість ученого, який вніс фундаментальний і міцний внесок у царину медицини, хімії, алхімії, музики й філософії, який є автором 180 книг і статей у різних наукових сферах. Абу Бакра ар-Разі вважають одним з перших протагоністів експериментальної медицини, батьком педіатрії, першопроходцем у нейрохірургії та офтальмології, новатором холистичної та духовної медицини. Науковою новизною здійсненої в дисертаційному дослідженні ситуаційно-історичної та інтелектуально-біографічної реконструкції є акцентування соціально-філософського змісту життєвих подій-ситуацій, «схоларних» аспектів (вплив учителів: Алі ібн Сахл Раббана Аль-Табарі – єврейський лікар-філософ, який прийняв іслам на прохання халіфа, творець першої медичної енциклопедії; іранський філософ Абу-л-Аббаса ал-

Іраншахрі – представник «школи матеріалістів», традиції східного вільнодумства, до якої залучають і ар-Разі).

Специфіка такої інтелектуально-біографічної реконструкції полягає в тому, що велика частина спадщини ар-Разі до нас не дійшла. Ідейні противники звинувачували вченого у віровідступництві, більшість його праць була знищена під час безкомпромісної ідейної та світоглядної боротьби. Наукові й філософські погляди мислителя відбудовуються за фрагментами текстів, що збереглися у творах його ідейних опонентів та послідовників. З величезного філософського спадку збереглася «Духовна медицина» («Аль-Тібб аль Равхані»), парадигмальним для східної та європейської медицини став «Мансуров звід». У соціально-філософській настанові підкреслюється полемічний і діалогічний характер робіт і стилю мислення Абу Бакра ар-Разі, взагалі характерний для інтелектуальних спільнот окресленого періоду. Соціальна філософія персидського мислителя є вершиною життєстверджувального вільнодумства й гуманізму в середньовічній ісламській філософії.

У третьому розділі **«Духовна медицина» Абу Бакра ар-Разі: реконструкція, експлікація й актуалізація соціально-філософських смислів** досліджується архітектоніка, структура та зміст філософського трактату видатного вченого-лікаря, можливості використання його ідей у сучасних умовах.

Перший підрозділ третього розділу **«Духовна медицина» Абу Бакра ар-Разі – соціальне замовлення на формування «розумної людини» та ідеального громадянина** звертає увагу на ситуацію соціального замовлення, яка залишалась поза основною увагою дослідників. Правитель наказує вченому написати книгу, спрямовану на спільну користь, орієнтовану на виправлення суспільної моралі. І саме емір пропонує їй назву – «Духовна медицина» за аналогією з написаної раніше «Мансуровою книгою», присвяченою медицині фізичній. «Духовна медицина» (приблизно 903-905 рр.) повинна була сприяти гідному управлінню містом, його процвітанню, побудові ідеальної людини. Отже, зачин твору легітимізує дослідження «Духовної медицини» в соціально-філософському аспекті. Він є смисловим ядром книги і визначає всю її смислову архітектоніку. Головні теми 20 книг твору: гідність розуму, стримування пристрасті, погані ознаки душі, любов, прихильність, насолода, неприйняття марнославства, заздрості, гніву, брехні, скупості, усунення розбещеності у відносинах, схильності до порожніх забав і фанатичності у віровченні; про неприйняття боротьби за отримання титулів, мирських ступенів, про благородну поведінку, про страх перед смертю. «Духовна медицина» має через практики повсякденності навчити здоровому й гармонійному устрою саме суспільних зв'язків, відносин між людьми у малих спільнотах. Головна силова напруга трактату – протиставлення розуму та пристрасті, єдність тем «про гідність розуму» – «про стримування пристрасті». Ця бінарна опозиція пронизує як

пропонований шлях індивідуальної «Духовної медицини», так і стратегію «Духовної медицини» громадської, шлях облаштування людського співбуття.

У другому підрозділі *«Духовна медицина» Абу Бакра ар-Разі про засади соціальності та соціокомунікативні аспекти пороків і чеснот* акцентується увага на найбільш насичених соціальною проблематикою структурних частинах трактату. У розділі «Про міру витрат і потреб» виявляємо апологію «милостивого життя» та вчення про засади соціальності: опора один на одного, співпраця, дружба. Характеристиками «благого життя» є «досконале почуття співробітництва й розумової взаємодопомоги». Ар-Разі розвиває ідею, яка подібна до ідеї «сродної праці» Г. Сковороди, він пропонує для ідеального співжиття та суспільного здоров'я обирати з усіх наявних занять і ремесел тільки те, з яким вона може найкраще впоратися. Філософ культивує настанову «золотої середини» Аристотеля у людських взаєминах, у бінарних опозиціях пороків та чеснот, а також принцип взаємного співробітництва, де кожна людина пов'язана з якоюсь однією гранню соціальної взаємодії і має уникати як надмірності зусиль, так і їх недостатності. Соціальні крайнощі описуються як реальні тілесні хвороби, а соціальна міра («міра майна», наприклад) як індикатор і гарант соціального здоров'я, що ототожнюється із «загальною користю». В розділі «Про неприйняття зусиль і боротьби за отримання титулів, мирських ступенів і про відмінність між тим, що відповідає пристрасті й тим, що відповідає розуму» соціально-філософська проблематика представлена найбільш змістовно. Вкрай актуальним є, приміром, попередження лікаря-філософа про «хитрощі й підступи пристрасті», яка немовби уподібнюється розуму, «присипляє обманом» душу і вселяє думку, що вона є нібито категорією розумовою. Так, однією із найбільш витончених і складних вправ духовної медицини є вміння розрізняти те, на що вказує розум, від того, на що вказує пристрасть. Взагалі стати людиною, досягти моральної досконалості, щастя і злагоди можливо тільки в суспільстві, людському оточенні. Увійшовши у сукупну діяльність, людина реалізує своє буття за допомогою взаємодії з іншими в соціальному універсумі.

Третій підрозділ третього розділу *«Проект «Духовної медицини» в сучасних соціальних та цивілізаційних реаліях (тотальна медикалізація суспільства, інтеркультурна медицина, холістична філософія здоров'я, медична аксіологія й біоетична парадигма)»* виявляє суттєві конкретні напрямки актуалізації середньовічного проекту «Духовної медицини» в умовах глобальної цивілізаційної системної кризи. Так, змістовною відповіддю на радикальну медикалізацію соціального життя та технологізацію медицини постає холістичний «духовно-екологічний» дискурс здоров'я, який сьогодні формується та який має засвоїти медико-філософські ідеї ар-Разі та його сучасників. У контексті формування глобальної біоетичної парадигми справжнім викликом, на думку одного з лідерів біоетичного руху в Україні С. Пустовіт, є актуальною загроза розмивання межі між внутрішньою та зовнішньою природою людини, зміни

її ставлення до самої себе, нове розуміння природного та штучного, коли етичний, антропологічний та соціальний вибір здійснюється лише між різними сучасними біотехнологіями, які радикально модифікують і трансформують людину. Сильним аргументом у міжкультурному діалозі щодо повернення в нових соціально-цивілізаційних та біотехнологічних умовах сьогодення людини до самої себе, у спорі з сучасними ісламофобами, буде реактуалізація базових ідей та настанов «Духовної медицини» Абу Бакра ар-Разі.

Ще один вкрай актуальний контекст сучасної реактуалізації проєкту «Духовної медицини» – інтеркультурна медицина, діалог західної та ісламської біоетики. У підрозділі виділені деякі антропологічні та морально-етичні принципи арабо-мусульманської культури, які сприяють формуванню специфічної моделі біоетики ісламського світу: принцип «*хіфз аль-навс*» (захист та збереження життя) та *хіфз аль акуль* (захист розуму) (І. Шармін). Підкреслено, що слід залучати до побудови спільного соціально-філософського та епістемологічного базису інтеркультурної медицини та філософії здоров'я творчу спадщину великого персидського філософа, медика, енциклопедиста-вченого Абу Бакра ар-Разі та його твір «Духовна медицина», а також однойменну соціокультурну універсалію Сходу – «Духовну медицину».

ВИСНОВКИ

У висновках сформульовані основні теоретичні підсумки та узагальнено результати дослідження, що відповідають вимогам наукової новизни і свідчать про розв'язання актуальної наукової проблеми – здійснення соціально-філософського аналізу проєкту «Духовної медицини» видатного персидського мислителя Середньовіччя Абу Бакра ар-Разі та експлікація «Духовної медицини» як соціокультурної універсалії в сучасних цивілізаційних контекстах.

1. Наукове завдання повернення в актуальний науковий обіг філософської спадщини видатного персидського філософа, медика, вченого-енциклопедиста Абу Бакра ар-Разі, реактуалізації соціально-філософських смислів трактату «Духовна медицина» «персидського Галена» вимагає не лише історико-філософської реконструкції, а й комплексної аналітики, систематизації наукових джерел з різних регіонів філософсько-наукового знання. Вперше узагальнений та синтезований нами корпус джерел вважаємо оптимальним для вирішення сформульованого завдання. Він складається з наступних напрямків: а) публікації, які присвячені життю та творчості Абу-Бакра ар-Разі; видатного мислителя та вченого-енциклопедиста; б) історико-філософські праці, присвячені розвитку арабо-мусульманської філософії Середньовіччя; в) література про складний феномен Східного Відродження, Мусульманського (Іранського чи Ірано-Центральноазіатського) Ренесансу та його плідний вплив на Європу; г) праці,

які створюють загальні соціокультурні та цивілізаційні рамки дослідження, виявляють загальнолюдські універсальні смисли середньовічного східного проєкту «Духовної медицини»; г) обрані публікації з філософії медицини та біоетики, які створюють ситуацію міжкультурного позачасового діалогу щодо викликів радикальної медикалізації сучасного соціального життя та технологізації медицини; щодо проблеми здоров'я, морально досконалого способу життя, холістичної та гуманістичної медицини. Здійснена попередня систематизація та проблемно-тематичний синтез джерельної бази не є лише технічним кроком, це – внесок у формування філософського сходознавства (ісламознавства) в Україні, яке лише в останні роки наближається до інституціалізації та дисциплінаризації, побудови наукових шкіл і лабораторій.

2. Соціально-філософську спрямованість дослідження посилила поліконтекстуальність роботи. Теоретико-концептуальні орієнтири обумовили вибір наступних проблемних контекстів: *контекст перший*: рецепція феномена «Східного (ірано-персидського, ірано-центральноазіатського, арабо-мусульманського) Відродження»; дискусії про вплив арабо-мусульманського світу на Європу і західну цивілізацію; розквіт ісламофобії не лише в соціально-політичній площині, але й у гуманітарному знанні. *Контекст другий*: радикальна світова медикалізація соціального життя та технологізація сучасної медицини, системи охорони здоров'я як зона цивілізаційних загроз, викликів, ризиків, з одного боку, становлення біоетичної парадигми та біоетичної соціальної інфраструктури, значні трансформації в сучасній філософії медицини, діалог між західними та східними її моделями – як позитивні, антропорятівні тенденції розвитку людства, з іншого боку. *Третій контекст*: підходи видатних медиків-мислителів України, які поєднали у своїй професійній діяльності та духовно-інтелектуальній творчості науку й релігію, практичну та дієву медицину з глибокою живою релігійною вірою. Саме ці діячі запропонували у ХХ столітті у найскладніших для релігійної свободи умовах радянської доби моделі, які в тому чи іншому відношенні співпадають з базовими інтенціями «Духовної медицини» Абу Бакра ар-Разі. Особливу увагу слід звернути до таких визначних постатей, як Володимир Петрович Філатов та святий Лука (В. Войно-Ясенецький). В. Філатов, всесвітньо відомий одеський хірург-офтальмолог, який одночасно був активним релігійним діячем у радянську добу, приділяв величезну роль духовній складовій лікування, писав духовно-релігійну поезію та прозу. Архієпископ Лука, канонізований церквою у 1995 році, був лауреатом Сталінської премії за свої досягнення в галузі медицини і автором багатьох пастирських та богословських праць.

3. Компаративістський підхід визначений і обґрунтований у роботі як найважливіший і найбільш евристично плідний для вирішення дисертаційних завдань. Нами обрано версії міжкультурної компаративістики відомих арабістів А. Смірнова та М. Якубовича, де підставою для порівняльних досліджень є фундаментальні логіко-сміслові та змістовно-концептуальні

засади, стратегії смислопокладання в різних культурах, що дозволяє у подальшому досліджувати в цьому полі «Духовну медицину» як соціокультурну універсалію та цивілізаційний інваріант, як одну з базових інтуїцій та смислових структур культури людства.

4. Світоглядна домінанта цієї роботи – це гуманізм та «арабський гуманізм» як одна з його варіацій. Він об'єднує античну філософію, іудео-християнську теологію та гуманістичні ідеї європейського Відродження і втілений у течії аль-фальсафа, особливістю якої є близькість до життєсвіту людини, прагнення за допомогою філософії відповісти на практичні запити суспільства, інтерес до людської особистості. До концептуально-світоглядної основи дисертаційного дослідження залучений і концепт «арабський розум» (А. Аль-Джабірі) – епістемологічний та етичний базис арабської культури в його співвіднесеності з «розумом давньогрецьким» та «європейською свідомістю», з наголосом на первинності етики перед теоретичним знанням.

5. Основою методологічної програми роботи стала синергетична стратегія, перш за все, стратегія психосинергетики (І. В. Єршова-Бабенко). Оскільки синергетика спрямована на розкриття універсальних закономірностей самоорганізації складних систем будь-якого типу, як природних, так і соціальних, то ми використовуємо запропоновані нею методологічні орієнтири для дослідження такого холістичного проєкту як «Духовна медицина», її взаємозв'язку з сучасними проблемами філософії здоров'я, біоетики, соціальної екології, медичної аксіології та інтеркультурної моделі медицини. Модель психосинергетики І. В. Єршової-Бабенко, в якій здійснюється різкий стрибок у дослідженні психіки, всього середовища людини, ставиться питання про психомірність соціальної реальності, формується гіпертеорія, в якій об'єднуються такі ключові концепти, як «мозок» (brain), «свідомість» (consciousness), «розум» (mind), «психіка» (psyche); будується уявлення про інформаційно-ментально-духовно-емоційне середовище (ІМДЕС). Саме в коло цих вкрай актуальних проблем та методологічних пошуків може органічно увійти дослідження проєкту «Духовної медицини», особливо у версії Абу Бакра ар-Разі, який у власній унікальній особистості відтворив універсум цілісності та гармонійного психосоціального людиномірного середовища, запропонував людству систему холістичного лікування.

6. У роботі систематизовані та синтезовані соціально-філософські складові дослідження феномена «Духовної медицини» не лише у варіанті ар-Разі, а й як значущої соціокультурної та цивілізаційної універсалії. В нашій версії (одній з можливих) експліковані такі аспекти: первинна, базова, онтологічна підвалина – соціальне буття як таке, у порівнянні західної та східної традицій (один з прикладів – первинна, базисна повага та довіра («амана») до влади/правителя в арабо-мусульманській культурі, яка є умовою можливості створення трактатів у жанрі «Духовної медицини»); особливий тип «публічної сфери» в ісламській цивілізації («публічний іслам») у

порівнянні з європейським типом публічності (Ю. Габермас, О. Ярош), де публічна сфера є соціальним інститутом, що реалізує комунікативну дію, формує суспільний консенсус щодо спільного добра і блага.

7. Доведено, що жанр «Духовна медицина» не випадково був поширеним у східному Середньовіччі (твори Аль-Кінді, ар-Разі, Абу аль-Фараджа Ібн аль-Джаузі, Абу Ісхак Ібрахім аш-Ширазі та ін.). Він відповідає «Духовній медицині» як світоглядній настанові, умонастрою, соціокультурній універсалії епохи. Виділені базові характеристики цього комплексу ідей: принцип холізму; єдність та демаркація двох різновидів медицини – фізичної та духовної; філософський розум як головна рушійна сила «Духовної медицини»; концепт «Духовної медицини» постає динамічною єдністю раціоналізму, утилітаризму, гуманізму, евідемонізму, соціально-етичної спрямованості; «сократична» модель «духовної медицини», її соціальна та урбаністична спрямованість.

8. Розгляд «Духовної медицини» Абу Бакра ар-Разі в контексті Мусульманського Ренесансу та сучасних суперечливих дискусій навколо цього феномена, його впливу на розвиток європейської цивілізації значно посилює соціально-філософську спрямованість обраної теми. В роботі узагальнені характеристики «Мусульманського Ренесансу» («Іранського, Ірано-Центральноазіатського Відродження» (термін когнітивна метафора, яким західні дослідники позначили IX-X століття на Сході). В соціальному та духовно-інтелектуальному житті виділяються такі риси: а) формування плеяди мислителів-універсалів мусульманського Сходу («століття ерудитів») – Ібн Сіна, Ал-Фарабі, аль-Ашарі, аль-Батані (Альбатеніус), Абу Бакр ар-Раз та інші; б) становлення філософії як особливої форми суспільної свідомості і важливого духовно-культурного чинника; в) розвиток раціоналістичних тенденцій і раціоналістичних наук у полеміці з ортодоксальним ісламом і його доктринами. Для нас особливо важливо підкреслити специфічний статус інтелектуала-філософа у суспільстві – перебування в безпосередньому оточенні правителя (халіфа, еміра та ін.) в якості соціополітичних радників. Безпосередня близькість філософів до управління та власне правителів стало обов'язковою умовою їх наукової діяльності, вони мали таким чином суттєвий вплив на соціокультурні процеси. Ця обставина складає соціальну умову проекту «духовної медицини».

9. На основі ретельного герменевтичного та текстологічного дослідження доведено, що духовна медицина є безкінечним шляхом морального та інтелектуального удосконалення особистості. Абу Бакр Ар-Разі в своєму вченні вийшов далеко за межі офіційного ісламу і створив раціоналістичну етику, орієнтуючись на реальне соціальне, практичне, повсякденне життя людей. Людина у ар-Разі – суспільна істота, тут його погляди співпадають з Аристотелем, він не уявляє людину поза суспільством і взаємної підтримки. Стати людиною, досягти моральної досконалості, щастя і злагоди можливо тільки в суспільстві, людському оточенні. Ар-Разі

бачив свій обов'язок як філософ, лікар, учитель у тому, щоб виховувати людей у дусі єдності, взаємодопомоги, соціальної рівності, моралі.

10. Соціально-філософський зміст проєкту «Духовної медицини», зафіксований у виділенні двох видів медицини – громадської й духовної. З одного боку, духовна медицина є підсистемою медицини громадської; з другого, – громадська медицина (суспільне здоров'я) входить до більш широкого контексту духовної. Архітектоніка, смислова і композиційна цілісність «Духовної медицини» має платонівсько-аристотелівську онтологічну основу. Одночасно це вісь, яка пронизує як вчення про душу, так і облаштування соціуму, створюючи цілісність і єдність усіх рівнів буття: трансцендентного, душевного, духовного, соціального, політичного.

11. «Розумна людина» – базова антропологема трактату, головний адресат і ідеальна мета «Духовної медицини», носій і гарант духовного й соціального здоров'я. Найвищою мірою всіх рис розумного чоловіка і розсудливої людини повинен бути наділений правитель. «Спосіб життя» – ключовий орієнтир цього проєкту. «Спосіб життя» представлений не стільки в індивідуалістичному вимірі, скільки в колективістському, як співжитті з іншими. Спосіб життя як співбуття з іншими дозволяє розглянути трактат в оптиці соціальної філософії. Соціально-філософський зміст в осмисленні «способу життя» розкривається автором ще й через визначення основного модусу ідеального життя, основу якого складає «справедливість у взаєминах». Тема міри, аристотелівської «золотої середини» – одна з найважливіших, смислоутворювальних складових проєкту «Духовної медицини». Мислитель порушує проблему соціальної міри як індикатора й гаранта соціального здоров'я.

В трактаті присутня система бінарних опозицій. Найважливішою з опозицій є «розум – пристрасть» (гідність розуму – стримування пристрасті). Ця бінарна опозиція пронизує як пропонований шлях індивідуальної «духовної медицини», так і стратегію «духовної медицини» громадської, шлях облаштування людського співжиття. Уся теорія та практика «духовної медицини» є в певному сенсі стратегією битви, в якій переможцем повинен стати «розум» («розумна душа»), що підпорядкував пристрасть.

12. «Духовна медицина» в тексті Абу Бакра ар-Разі постає як соціокультурна універсалія за допомогою експлікації базового сенсу трактату вже в більш широкому діахронічному контексті соціокультурного розвитку, де долаються хронологічні й цивілізаційні кордони. У цьому розширеному розумінні трактат середньовічного мислителя близькосхідного культурного ареалу ісламської цивілізації становить істотний внесок в усвідомлення «духовної медицини» як соціокультурної універсалії. Він виявляється надзвичайно сучасним і актуальним, співзвучним концепту «турботи/підклування про себе», «духовних вправ» (М. Фуко) й базових засад сучасної біоетичної парадигми (з її головними принципами – автономність, «інформована згода», справедливості, «роби благо» – «не нашкодь»). Перспективою соціально-філософської та біоетичної реактуалізації

середньовічного проєкту «Духовної медицини» є сприяння діалогу європейської та ісламської біоетичних парадигм, їхніх аксіологічних засад.

13. Одним з найбільш актуальних для України напрямків засвоєння проєкту «Духовної медицини» є становлення біоетичної свідомості в українському соціумі та реалізація державної політики у сфері захисту прав та гідності людини у зв'язку з використанням досягнень біології і медицини. Україна підписала відповідну міжнародну Конвенцію, створені Українська асоціація з біоетики, Національний науковий центр медико-біотехнічних проблем при Президії НАНУ, проводяться щорічні національні конгреси з біоетики з міжнародною участю, формується нормативна база біоетичної експертизи та створення біоетичних комітетів тощо. Проте, як продемонстрував здійснений у дисертаційному дослідженні аналіз, у цій соціально значущій діяльності вкрай бракує плідного діалогу зі східною, арабо-мусульманською традицією холистичної гуманістичної філософії здоров'я, однією з вершин якої є твір видатного персидського інтелектуала Середньовіччя.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях, зареєстрованих МОН

України:

1. Рахім Амір Хуссейн Гуманістичні ідеї філософії Абу Бакра ар-Разі / Рахім Амір Хуссейн // Вісник Львівського університету. Серія філос-політолог. студії. – 2017. – Випуск 10. – С.72-77.
2. Рахім Амір Хуссейн Духовна медицина Абу Бакра ар-Разі: філософський аспект / Рахім Амір Хуссейн // Вісник Львівського університету. Серія філос-політолог. студії. – 2017. – Випуск 12. – С.118-124.
3. Рахім Амір Хуссейн Концепт духовності в середньовічній ісламській філософії / Рахім Амір Хуссейн // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2017. – №19. – С. 132-136.
4. Рахім Амір Хуссейн Рецепція ідей епікуреїзму в «Духовній медицині» Абу Бакра Ар-Разі: соціально-філософський контекст// Вісник Львівського університету. Серія філос-політолог. студії. 2018. – Випуск 18. – С. 26-33.
5. Рахім Амір Хуссейн Питання практичної філософії в трактаті Абу Бакра ар-Разі «Духовна медицина»: соціально-етичний аспект// Докса. Збірник наукових робіт з філософії та філології. Вип I (29): Про сакральне-1. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2018. С. 69-78.

Статті у наукометричних міжнародних виданнях:

1. Рахім Амір Хуссейн «Духовна медицина» Абу Бакра ар-Разі у міжкультурному діалозі: соціально-філософські сенси та орієнтири//[European philosophical and historical discourse, 2020, Volume 6, Issue 1](#), pp. 120-126.

**Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів
кваліфікаційної роботи:**

1. كةلتور زانستدا و ئاببن فةلسةفتو لةئنيوان ئةفسانة حسين ئةمير – 2. – 2010. – 157-144. (Рахім Амір Хуссейн Афсана ля неван фальсафа і аін ізанест // Контур. – 2010. – №2 – С. 144-157).
2. ئابنبي بيركردنقوةي توندرقوانةي لةشيوازي رةخنةكر بيرمةنديكي كوجي ئاركؤن محمد – 2. – 2010. – 13-8. (Мухамад Аргон кочі бірмандекі рахнагр ла шейоази тундрайоанаі біркрднайоаі айні // Контур. – 2010. – №2 – С.8-13).
3. Рахим Амир Хуссейн Философские взгляды Абу Бакра ар-Рази в контексте полемики с его современниками, последователями и критиками// Матеріали ІІІ Інтернет конференція студентів, аспірантів та молодих науковців «Суспільство, культура, особистість у сучасному світі». Луцьк: ЛНТУ, 2016. С. 42-43.
4. Рахім Амір Хуссейн «Духовна медицина» Абу-Бакра ар-Разі в контексті сучасної біоетики//Філософські засади медичної теорії та практики, Матеріали VІІІ Наукового симпозиуму з міжнародною участю, присвяченого 100-річчю заснування Національної медичної академії післядипломної освіти ім. П. Л. Шупіка МОЗ України (27-28 вересня 2018 р., м. Київ)/ Упор. С. В. Пустовіт, Л. А. Палей. К.: Графіка і дизайн, 2018. С. 85-87.
5. Рахім Амір Хуссейн «Духовна медицина» Абу-Бакра ар-Разі: холістичні та аксіологічні виміри// Людина як цілісність: філософсько-методологічні, соматичні та соціально-психологічні аспекти здоров'я: Збірник матеріалів наукової інтернет-конференції, м. Одеса, 21 червня 2018 р. /Одеск. нац. мед ун-т, каф. філософії та біоетики: Міжнародна академія психосинергетики та альфалогії. Одеса, 2018. С. 75-79.

АНОТАЦІЯ

Рахім Амір Хуссейн «Духовна медицина» Абу Бакра ар-Разі. – На правах рукопису.

Кваліфікаційна наукова праця на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського – Одеса, 2021.

Метою дисертаційного дослідження є здійснення соціально-філософського аналізу проекту «Духовної медицини» видатного персидського філософа-медика, вченого-енциклопедиста Середньовіччя Абу Бакра ар-Разі, експлікація цього комплексу ідей як соціокультурної універсалії в сучасних цивілізаційних контекстах, виявлення його загальнолюдських гуманістичних смислів. Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше в соціально-філософському ракурсі

представлені сутність та зміст «Духовної медицини». Визначені перспективи збагачення ідеями та практиками проекту сучасної філософії здоров'я (фізичного, психічного, духовного, соціального), інтеркультурної медицини, біоетичної парадигми, медичної аксіології, соціальної екології тощо. Досліджені та узагальнені принципи гармонійної взаємодії інтелектуалів та влади в арабо-мусульманському світі в епоху Мусульманського Відродження та шляхи застосування цих принципів для досягнення соціальної рівноваги, сталого та прогресивного розвитку соціуму на усіх його рівнях (індивід – спільнота (міська спільнота) – суспільство в цілому – глобальний соціальний універсум). Проект «Духовної медицини» реактуалізовано в ситуації пандемії COVID-19, глобальної медикалізації публічної сфери та стрімкої технологізації медицини.

Ключові слова: «Духовна медицина», Мусульманське Відродження, холістична медицина, «розумна людина», соціальна гармонія, *medicina mentis*, «арабський гуманізм», публічна сфера, соціокультурна універсалія, медикалізація суспільства, духовне і соціальне здоров'я.

Rahim Amir Hussein "Spiritual Medicine" of Abu Bakr ar-Razi. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The qualifying scientific work for the degree of the Candidate of Philosophical Sciences on specialty 09.00.03 - social philosophy and philosophy of history. The State Institution "South Ukrainian National Pedagogical Institute named after K.D. Ushinsky. Odessa, 2021.

The purpose of the dissertation research is carrying out a socio-philosophical analysis of the project "Spiritual Medicine" by the prominent Persian philosopher-physician, the scientist-encyclopedist of the Middle Ages Abu Bakr ar-Razi, an explication of this set of ideas as a sociocultural universal in modern civilizational contexts. The scientific originality of the received results is the essence and content of the ideological complex (project) of "Spiritual Medicine" that are presented for the first time in the socio-philosophical outlook. The defined prospects for enriching the ideas and practices of the holistic project "spiritual medicine" of modern philosophy of health (physical, mental, spiritual, social), bioethical paradigm, medical axiology, social ecology, etc. are determined. The principles of harmonious interaction of intellectuals and power in the Arab-Muslim world in the Muslim Renaissance and ways to apply these principles in achieving social balance, sustainable and progressive development of society at all levels (individual - community (urban community) - society as a whole) are studied. The project of "spiritual medicine" was reactivated in the situation of the pandemic COVID-19, global medicalization of the public sphere and rapid technification of medicine.

The world philosophy and theoretical- methodological guidance of this work is humanism as the ideological basis of all world culture that presents the value of

a person for society and the state. The methodological guideline of the study is "Arab humanism" that is a part of the basic principles of Arab Muslim philosophy that was focused on Greek-Hellenistic traditions, secular culture, a sharp controversy with a rigid religious and dogmatic ideology. Muslim philosophers were able to combine the ancient philosophical tradition with Islam, resulting in the current of al-Falsaf, its peculiarity - the desire with the help of philosophy to respond to the practical demands of society. Therefore, the principles of "Arab humanism" and al-Falsaf, on which this study is based, can significantly strengthen its socio-philosophical line. Another conceptual guideline of this work - anthropologism, anthropological intentionality that allows us to explore the main problem on which the focus of medieval Islamic philosophy - the formation of an intelligent, spiritually active, moral and perfect man must be done. The conceptual basis for the explication and re-actualization of socio-philosophical meanings and moral and value bases of the project "spiritual medicine" in modern conditions is the theory of communication as the basis of social transformations of the postmodern period (O.E. Vysotska).

The choice of specific methods is determined by the content of the study and the sequence of tasks in conformity with the selected theoretical and methodological principles, among which the most important are: a comparative approach based on the idea of universalism of the world culture and consideration of civilizational and cultural differences and diversity; the comparison of the principles of the European Renaissance and the "Muslim Renaissance" became significant); hermeneutic-textological approach, methods of philosophical hermeneutics (explication of socio-philosophical components of the tractate "Spiritual Medicine" based on the analysis of its architectonics and content; the biographical approach that was used to reconstruct the intellectual biography of Abu Bakr ar-Razi in the background of his epoch (I.V. Golubovych, V.I. Menzhulin), synergetic (socio- and psychosynergetic) approaches that help to re-actualize socio-philosophical demands and meanings of "spiritual medicine" as a socio-cultural universal that is inseparable from the processes of self-organization of society and the individual, as well as conceptually realize the complexity of human nature in the interaction of its biological, social, spiritual components (I.V. Ershova-Babenko, I.M. Predborskaya); the strategy of multidimensional thinking that allows to keep in a single field of study different dimensions of human existence, their hierarchy, integrity and interval (L.M. Bogata).

"Spiritual medicine" in the text of Abu Bakr ar-Razi appears as a socio-cultural universal if we explain its basic meaning in the broad diachronic context of social development where chronological and civilizational boundaries are overcome. It is harmonious with the concept of "culture of self-care", "spiritual exercises" (M. Foucault) and the basic principles of the modern bioethical paradigm (with its basic principles - autonomy, "informed consent", justice, "do good" - "no harm"). The prospect of socio-philosophical and bioethical re-actualization of the medieval project of "spiritual medicine" is to promote the dialogue of European and Islamic bioethical paradigms, their axiological grounds.

One of the most important areas for Ukraine to master the project of "spiritual medicine" is the formation of bioethical consciousness in Ukrainian society and the implementation of state policy in the field of protection of human rights and dignity in connection with the use of biology and medicine. Ukraine has signed the relevant international convention, established the Ukrainian Association of Bioethics, the National Research Center for Medical and Biotechnical Problems under the Presidium of NASU, holds annual national congresses on bioethics with international participation, forms a regulatory framework for bioethics and bioethics committees. However, as the analysis that was carried out in the dissertation research showed this socially significant activity is extremely lack of a fruitful dialogue with the Eastern, Arab-Muslim tradition of holistic humanistic philosophy of health, one of the peaks of which is the work of a prominent Persian intellectual of the Middle Ages.

Key words: "Spiritual medicine", Muslim Renaissance, holistic medicine, "intelligent man", social harmony, medicina mentis, "Arab humanism", public sphere, socio-cultural universal, medicalization of society, spiritual and social health.

РАХІМ АМІР ХУССЕЙН

**«ДУХОВНА МЕДИЦИНА» АБУ БАКРА АР-РАЗІ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ**

**Автореферат
кваліфікаційної наукової праці на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук**

Віддруковано з оригінал-макету

Формат 60x84/16.

Папір офсетний: Друк різнографічний. Обс.-вид.арк.0,9

Тираж 120 прим. Зам. № 156.

Віддруковано в копіювальному центрі «Магістр»

м. Одеса, вул. Мечникова, 36 тел.: 32-19-82

Свідоцтво про реєстрацію № 2670316784 від 16.02.2000 р